

constituță dintr-o simplă vizieră, care se putea schimba de la situația de luptă la cea de întreținere cavalerescă ecvestră⁴.

Muzeul Peleș are în colecția de arme o cască germană de turnir, de la sfârșitul sec. al XV-lea⁵, executată pentru o asemenea formă de luptă (fig. 1).

Cască are siluetă cilindrică, cu o calotă la partea superioară, prevăzută cu o creastă joasă. Calota se sprijină pe cilindru, care apără fața și ceafa, lăsând o poartă deschisă pentru vizor. Cilindrul, alcătuit din două piese se încheie cu butoni și are pe părțile laterale perforații pentru aerisire și auz, la care se adaugă pe partea stingă un capac cu buton, destinat același scop. Ansamblul este montat la o coleretă, cu ajutorul căreia casca se atașează la cuirasă.

În privința pertuzañelor, acestea în secolul al XV-lea, cind apar pentru prima dată ca arme de luptă, au fierul la suliță cu tăsuri și aripiore-cîrlige triunghiulare, așezate simetric la baza fierului, deasupra tubului de înmănușare⁶. Ca și halebardă, pertuzañă face oficiul de agățare și dobortere de pe cal a călăre ului în armură.

Armă a infanteriei, răspândită cu deosebire în Franță, Germania și Țările de Jos, este mai puțin întrebunătată în luptă. Foarte curind, încă din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, devine exclusiv armă de gardă la palat⁷.

Pertuzañă de la Muzeul Peleș este de factură boemiană, se incadrează în tipurile folosite pe cîmpul de luptă și datează de la sfârșitul sec. al XV-lea⁸. Arma, lungă de 62 cm, are fierul format dintr-o suliță, cu nervură mediană, ascuțită la vîrf, și terminată la bază cu două aripiore-cîrlige de formă triunghiulară cu deschiderea de 23,5 cm (fig. 2). Tubul de înmănușare, fațetă este prevăzut cu două lame laterale de fixare la hampa de lemn, în secțiune rotundă.

Pe partea stingă a sulitei, pe ambele fețe și pe aripiore dreaptă, sunt săpate mărcele de atelier, în formă de inimă a cărei suprafață este împărțită în patru compartimente egale.

Din colecția Muzeului Peleș, reprezentată prin multe piese de tipuri diferite pînă în sec. al XIX-lea, de proveniență occidentală sau orientală, cască de turnir și pertuzañă care ne-au reînjunțat atenția, sunt cele mai vechi arme, dateate în sec. al XV-lea.

⁴ Hefner Altenbeck, *Costumes du Moyen-Age*, Frankfurt, 1840; Durmstadt, 1854, II, pl. 137; Claude Blair, *European Armor circa 1066 to circa 1700*, Londra, 1958, p. 152, fig. 36, p. 164, 196, 197, fig. 87, 88, 90; V. -le-Duc, op. cit., p. 129 - 131.

⁵ J.E. Schüterer, *Inventar der Waffensammlung in dem rumänischen Königsschloss Peleș (Sinaia)*, Viena, 1907 - 1914 (mai, în Muzeul Peleș), gr. I, 960.

⁶ W. Göhlke, *Die blanke Waffen und die Schutzwaffen*, Berlin, Leipzig, 1912, p. 15, fig. 13.

⁷ Ibidem, p. 15.

⁸ J.E. Schüterer, op. cit., gr. XVII, 1436, 2068, 2194; Cristian Vilăduci și Carol König, *Arme albe și de foc din colecția Muzeului Militar Central*, în „Revista Muzeelor”, nr. 4, 1964, p. 345. O altă pertuzañă din aceeași perioadă, dar fără mărce, se află în colecția Muzeului Militar Central.

TEMEIURILE ACORDĂRII UNUI NOU TITLU DE NOBLEȚE LUI NICOLAUS OLAHUS

CORNELIU ALBU

Conformindu-se hotărîrii Curții Aulice, Paul de Varda, arhiepiscop de Strigonium, a întocmit textul diplomei nobiliare a lui Nicolaus Olahus, pe care l-a semnat, împreună cu Ferdinand, rege al Romanilor, al Boemiei și al Ungariei, în ziua de 23 noiembrie 1548.

S-au răspălit, cu acea ocazie, merite vechi și noi, creindu-se totodată condiții necesare viitoarelor ascensiuni pe scara demnităților ecclaziastice și laice care, într-adevăr, nu vor intîrzi: în 1553, Nicolaus Olahus a fost proclamat arhiepiscop de Strigonium, adică mitropolit primar, iar în 1562, regent. Despre el s-a spus că a fost orator celebru, istoric și teolog cu renume, — o glorie a arhiepiscopiei de Strigonium¹. O dată cu el a coborât în mormint unul dintre cei mai străluciți bărbați din istoria bisericii catolice-maghiare, care a suferit prin aceasta o pierdere de nefnlocuit². Vom adăuga la cele de mai sus că omul politic nu l-a dezmiștit cătuș de puțin pe umanist, deoarece cancelarul și regentul Nicolaus Olahus a luat de nenumărate ori apărarea poporului în fața suveranului său, a protestat împotriva aspirației și sporirii birurilor, împotriva jafurilor³.

În decursul activității sale multilaterale, în cadrul căreia ridicărea poporului prin școală a ocupat un loc de frunte, Nicolaus Olahus a dat cancelariatului (1543 - 1567), arhiepiscopiei (1553 - 1568) și regentei (1562), în calitate de „cel mai mare umanist al regatului în veacul al XVI-lea”⁴, o strălucire care a obligat pe istorici

¹ Wetzer și Welte, *Dictionnaire Encyclopédique de la Théologie Catholique*, Tom. IX, Paris, 1870, pag. 488.

² József Szinnyei, *Mágyar írók élete és munkái*, vol. IX, Budapest, 1902, p. 1267 - 1272.

³ Tibor Kardos, *A magyarországi humanizmus kora*, Budapest, 1958, p. 182.

⁴ N. Iorga, în comunicarea făcută Academiei în sedință din 2 mai 1914.

să-l considere printre marii bărbați de stat ai epocii sale.

Vom încerca în cele ce urmează să arătăm temeuriile care au determinat pe suveranul pe care l-a servit să atribuie celui în cauză diploma atât de judicior prezenta pentru prima dată la noi, din punct de vedere iconografic, de Andrei Kovács⁵. În cursul expunerii vom utiliza, în transcriere modernă, traducerea lui Gh. Șincai, cuprinsă în „Hronica Românilor la evenimentele anului 1548”, elaborată după textul lui Nicolaus de Rosenberg⁶. Ilustrul istoric al școlii ardeleni numește actul de la 23 noiembrie 1548 „documentul cel vestit”, grăbindu-se să adauge că „îl traduc pe Românie pentru că din el multe se pot culege pentru luminarea istoriei”.⁷ În prealabil, vom sublinia că Gh. Șincai împreună cu alții, a utilizat copios „documentul cel vestit” în 1791, cu ocazia redacțării lui Supplex Libellus Valachorum⁸.

Dar mai înainte de a arăta, detaliat, ce anume „se poate culege” din acest document pentru „luminarea istoriei” este necesar să subliniem că în 1548 a fost vorba de un nou titlu nobiliar a lui Nicolaus Olahus, fiindcă nobil era din naștere. Afirmarea ne-o bazăm pe faptul că în anul 1504, cind Ștefan Olahus, tatăl umanistului, a fost numit judec regius (primar) al Orăștiei, sașii de acolo au protestat și s-au adresat — fără succes — regelui Vladislau II, arătind că nu-l vor primi în așezarea lor deoarece fiind nobili le va uzurpa privilegiile⁹. De altfel, chiar în textul diplomei se utilizează termenul „nova nobilitas” (boierie nouă, nobeleț nouă).

Examinind iconografia diplomei lui Nicolaus Olahus, mai cu seamă diploma din 23 noiembrie 1548, ceea ce impresionează în mod deosebit, alături de diferitele ornamentează, este fără indoială mulțimea chipurilor de regi, regine și arhiduci care ornamentează chenarele, o dovedă că toți aceștia au venit în contact nemijlocit cu umanistul în cursul multiplelor și întinderilor lui activități în noua patrie adoptivă.

Textul acestei diplome afirmă, chiar la început: „măcar că ne silim încit putem, tuturor a le face bine, totuși mai bucurosi ne plecă̄m (sintem dispuși) a face acest bine acelui care întrece pe toți cu virtuile și care se silea, zi de zi, cu grijă, strigându, strădanie și pricere să ne

piaca nouă, ajungina usigei u treupiu în care să cît ești mai înalt, o! Nicolaie, cu atât sănem mai gata (mai hotărji) să te încărcăm pe tine cu toate podobale”¹⁰.

Urmează imediat însirarea virtușilor neamului românesc, menționarea înrudirii celui în cauză cu familia domnitoare a Drăculeștilor din Transalpina — Muntenia (Oláhország — Tara Românească), amintirea calităților și meritelor excepționale ale episcopului de Agria care era pe atunci Nicolaus Olahus. Dar toate acestea nu sunt acceptate fără prudentă și prealabile investigații. Faptul și consemnat astfel: „Încit este pentru neamul tău (în ceea ce privește neamul tău) aşa ne-am încredințat prin spunere vrednică de credință a unor credincioși ai noștri, că tu, Nicolaie, te-ai prăsit din cei mai bătrâni (mai vechi) părinți ai neamului românesc având tată pre Stefan Olahus, bărbatul cel zdravăn, pre al căruia timp era încă unii din familia ta prinți (voievozi) Daciei munteniști, ce este acum patria românilor”¹¹.

Se amintește apoi despre groaznică intimplare care l-a determinat pe Stoian (Ștefan Olahus) să fugă, încă din pruncie, în Transilvania, să se instaleze la Sibiu și la maturitate să refuze a accepta să fie instalat voievod la Tîrgoviște. „Căci pentru aceia nu s-au făcut tatăl tău prin (voievod), pentru că înima lui se îngrozise de sfizele cele semete, și poftea odihna și securitatea. Drept aceia după ce a ieșit din patria sa, în vremea preainserinării lui craiului Matiaș, pentru (din cauza) cruzimea și tirania voievodului Dracula (Vlad Tepeș), adică a rudei sale care le era pe atunci prinț (voievod) muntenesc, — nici prin bunăvoiețea țărănilor săi care cu rîndă poftea înțoarcerea lui, nici prin îndemnul și ajutorul numitului preainserinăratului craiului Matiaș, n-au putut aduce ca să susțere (să consumă) să se pună în scaunul moșilor săi, ci bărbatul blind și înțelept a voit mai bine să rămână la vecinii din Ardeal la care numai pribegie se socotea a fi și (astfel) cu odihnă a trăit privat (ca particular) decât să fie prinț (voievod) cu primejdii”¹².

Ştefan Olahus, „bărbatul cel zdravăn” care „în Ardeal numai pribegie se socotea” a fost oștean al regelui Matei Corvin, jude crăiesc al Orăștie și prefect al salinelor din Transilvania. Pentru asemenea demnitar, o caracterizare mai profundă

⁵ Andrei Kovács, în „Revista Muzeelor”, nr. 2, 1969.
⁶ Nicolaus de Rosenberg, *De situ, moribus et diversitate Schyticorum Gentium, libellus singularis*, publicat de Adamus Franciscus Colarius în „Hungaria” et „Atila”, Vindobone, 1763, p. 227–238.

⁷ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ed. řt., București, 1967, p. 13, 79, 80, 478, 596.

⁸ Hunfalvi Pál, *Az Oláhok története*, vol. I, Budapest, 1894, p. 277. „Mert nekik nemes omber nem keli, kiváltságuk ellen volna nemes királyiro”.

⁹ Nicolaus de Rosenberg, *op. cit.*, p. 229: „Nam quod ad genus tuum attinet sic quidam, certorum fidelium nostrorum fide digna relatione, edocit sumus, te ab ipsis vetustissimis genti valachorum principibus originem ducente; patre natus Stephano Olaho, viro praestanti, cuius etiam auctate aliqui tua e Familia Daciei Transsilpinae, quae nunc Valachorum patria est, principes fuerint”.

¹⁰ Idem, *op. cit.*, p. 229: „maluisse virum, singulari moderatione animi et prudenter praeditum, apud vicinos Transylvanos and quo tuum fecessisse tantum credebanut, in otio vitam privatam similem, agere; quod principatum cum discrimine temere”.

se impunea, motiv ca textul diplomei să continue astfel: „*cu cinstire au trăit în Ardeal, precum se urenează virtuților lui și așa au purtat (au exercitat) serviciile, lui încredințate, cit se zice că în viață lui toți s-au minunat de el, după moarte toți l-au regretat*“.

După fiul lui Manzillă de la Arges¹¹ urmează Nicolaus Olahus „carele și-a bdgat în cap nu numai a fine (a pdstra), virtuțile părintelui, ci și a le și spori“¹². Textul diplomei de înnobilare consemnează: „*zi venit la curtea răposatului craiului Vladislav și aci cu sărăcina ta, și cu însoțirea și cu tronul cu oamenii prea proscopiji, așa laudd de învăđturd, de virtute și de sărăcina, ca o făchie și-a cîștigat ed fiul lui, craiul Ludovic și muierea lui, crdiasa Maria... te-ai numit în numărul secretarilor și consiliarilor lor*“¹³.

Se fac apoi, laconic, trimiteri la dezastrul de la Mohacs (29 august 1526) după care se continuă astfel: „*in imprejurarea aceea, toți au fugit care întocro, totuși tu pe numita sora noastră o ai urmat așa de bucuros și o ai cinstit că cea mai mare laudă de credincioșire, de tărie și de statornicie o ai căpătat*“.

Nu sunt trecute cu vedereia nici considerațiile pe care regina fugără a Ungariei le-a arătat lui Nicolaus Olahus „*căci ducindu-se din Ungaria, numai pre tine unul te-a ales dintre toți ungurii de te-ai dus din vedere a sodomurilor și a miseldăților... cu sine în Belgia*“¹⁴... și te-a avut mărturie și ajutor neacazurilor și grijiilor ei, celor mai dintii“.

Semnificative sunt în această privință elementele care alcătuiesc portretul moral al lui Nicolaus Olahus și prestigiul lui: „*iardă în Belgia așa te-ai purtat că pe tine... toți te-ai iubit și cinstit și cei mai mari și cei mai mici. Încă oamenii cei învăđați s-au mirat de marea învăđturd a ta, de știință limbilor grecești și latinești, și de indemnarea de a scrie și ordădrește (diplomatică) și poetică*“¹⁵.

După pacea de la Oradea (1538), încheiată între regele Ferdinand de Habsburg și regele Ioan Zapolya, nobilimea maghiară, nemulțu-

¹¹ Timoteiu Cipariu, în „Athivu“ din 1870. Vezi și articolul din „Revista Muzeelor“, nr. 1/1968, *Sfânta hag Dan al II-lea în legătură cu familia Huniade și Olah*.

¹² Nicolaus de Rosenberg, op. cit.: „*Venisti enim in aulam quondam Serenissimi Vladislai Regis... His et tuapte opera, et consuetudine, eam tibi doctrine, virtutis, et industria laudem, quasi lucernam quondam parasti; et filius rex principes Ludovicus, eiusque Serenissima Canix, Regina Maria... te in Secretariorum et Consiliariorum suorum numerum cooptarunt.*“

¹³ Idem, op. cit., „*Ut quae ab Ungaris descendes, te unum fore ex omnibus Ungaris delegit quem e conspectum claudis et calamitatum domesticarum... in Belgicum urbem secum duxerit.*“

¹⁴ Idem, op. cit.: „*dotti autem homines, ab excellentem omnium bonorum artum, cognitionem, ad linguarum Graecas et Latinas peritum dicendisque et scribendi orationum simili et proficisci facultatem, suspicerent et admirarentur.*“

mită de amestecul tot mai accentuat ai consumatorilor austrieci în treburile ţării și apreciind în mod cu total deosebit activitatea diplomatică a lui Nicolaus Olahus, din preajma fostei regine, care se străduia să înjurgebeze o coaliție contra lui Soliman Magnificul, textul diplomei adăugă: „*pentru sărăcina, evlavia, învăđtura, indemnarea ta în toate, pe tine te-am făcut deodată (în același timp) că ce te-ai întors la noi și episcop de Zagrabia și cancelar*“¹⁶.

Sint recunoscute apoi toate meritele lui Nicolaus Olahus, arătindu-se imprejurarea în care s-a încuscris cu familia regală „*Iar tu atât de bine te-ai purtat în dirigătorile avute. ... că te-am făcut nănaș prea iubitei fizice noastre Johanna ca să ardă copiilor mei aceeași dragoste pe care ai ardăt-o surorii mele, Maria, și prea iubitei muierii noastre, răposata regina Ana*“¹⁷.

Nu sunt trecute cu vedereia nici faptele de armă săvârșite de Nicolaus Olahus în războiul schmalkaldic, mai cu seamă în bătălia de la Mulberg. Aceia „*așa te-ai purtat înaintea domnului împărat (Carol Quintul), înaintea noastră și înaintea prea insineraților filior nostri, arhiducii Maximilian și Ferdinand, dintre care unul povăduia ostile împărătești, celdlalt ale noastre, precum și-a cunovit unu bărbat sărăcios, bun și credincios*“¹⁸.

Diploma enumeră demnitățile acordate în 1548 pentru isprăvile lui ostășești: „*înturnat (întors) în Ungaria, pre tine, din scaunul episcopaliei Zagrabiei, în care cu prea mare laudă ai servit, te-ai numit la episcopia de Agria care se cinstește îndată după mitropolia tării, socotind că, după vremile acelea, se cuvine virtuții și tăriei tale ca, precum ai fost părăsa strădamei noastre, așa să ai ceva nou folos și din bunăvoița noastră te vom putea împodobi și încărca cu mai bogată grăzie a noastră, care întotdeauna o vei avea de la noi*“¹⁹.

Toate cele de mai sus au fost invocate în legătură cu acordarea acestei *nova nobilitas* lui Nicolaus Olahus din 1548, împreună cu surorile Ursula și Ileana, cei doi cumnați și cinci nepoți. Se face cu această ocazie precizarea că „*vrem ca nobilia ce vă ddim să fie de așa fel ca toți să o audă pururea, toți și fiecare, măcar de ce condiție, îndărime (rang) stat (stare) și deregătorie ar fi*“²⁰.

Acest document îl atribuie lui Nicolaus Olahus, în conformitate cu obiceiul timpului, o emblemă în centrul căreia tronează un inorog (monoceros-unicorn) cabrat, care nu e străin de semnale nobilitare ale neamului lui Olahus.

¹⁵ După părăsirea Țărilor de Jos, Nicolaus Olahus a cerut să fie numit episcop de Agria sau de Transilvania (Alba Iulia) însă a fost numit episcop de Zagreb și reținut la curte în calitate de cancelar. Episcop de Agria a fost numit în 1548.

De o importanță deosebită ni se pare azi explicația ce o dă Curtea Aulică maghiară acestei embleme.

„*Ajă sint începiturile tuturor neamurilor celor prea lăudate între care români, neamul tău, nu sint cei mai de pe urmă, despre care se stie că sint portni din Roma, doamna și stăpîna împărățiilor... iar unicornul din emblemă drept aceea însemnează, nobilimea neamului (tău) și deodată (și de același timp) și ișteimea (lui), căci ce este asprima de fiard, aceea în om este tărie, de care este vestită viața românească, maica generilor celor vestiti între care este Ioan Hunade, tatăl marelui crăi Mătieș, și cei de pe timpul lui, mai marii tăi*”¹⁰.

Textul diplomei ca și iconografia sa sint o elocventă mărturie a calităților și a virtuților lui Nicolaus Olahus, a meritelor deosebite de care a dat dovadă în tot cursul indelungatului vieții, care i-a îngăduit ca pornind de la funcția de păz să ajungă pînă la aceea de regent al țării. Citind cu atenție textele respective nu putem fi decit cu totul de acord cu Gh. Șincai în sensul că din acest vestit document „*multe se pot culeje ce luminează istoria*”. Într-adevăr aceste texte, dînd o aleasă preuire lui Nicolaus Olahus – și prin el celor înruditi cu el – aşașă, cum nu s-a mai văzut nici înainte nici după aceea, în vîzul tuturor, virtuțile poporului român căruia i-a apartinut marele umanist, înrudirea lui cu familia domnitoare din Tara Românească, dotarea lui intelectuală excepțională care, în imprejurări deosebit de grele, l-a situat în fruntea țării aliniindu-l prin aceasta, alături de unchiul său Iancu de Hunedoara și de vărul său, regele Matiaș.

Calitățile exceptionale ale acestui prodigios descendent al Drăculeștilor n-au fost înscrise însă numai pe pergamentul Curții Aulice. Literații vremii au văzut în el un *poeta ornantissimus*, iar savanții universității din Louvain i-au acordat, prin latinistul Petrus Nannius Alemanianus, titlul de *optimus et eruditissimus omnium doctorum patronus*. Marele lui prieten Erasmus din Rotterdam, cu care a întreținut o intensă corespondență, în scrisoarea din 11 decembrie 1531 a caracterizat prietenia cu fiul judeului crăiesc din Orăștie care *la vecinii din Ardeal munai pribegie se credea, astfel: Olahus – in acest nomen sint cuprinse toate binefacerile prieteniei.*

¹⁰ Nicolaus de Rosenberg, op. cit.: „Generis itaque tui nobilitatem referet monoceros simul et ingenium; nam que in fere asperitas, est, es in homine fortitudi vocatur; qua tua ista gena praepollens fuit, multorum praestantissimorum ducum genetrix; inter quos et Ioanes Hunyades incliti Regis Matthias pater, et illus satati proximi maiores tui potissimum emituisse ferentur.”

„DOMN ALES DE ȚARĂ

SI DIN SÎNUL EI !”

GEORGETA CRĂCIUN

În expoziția de bază a Muzeului Unirii din Iași, vizitorul observă printre expozite două documente de extremă importanță pentru mișcarea unionistă din Moldova și Tara Românească. Este vorba despre „*Deslușiri asupra celor patru baze din programa națională*” și „*Dorințele românilor*”, care nu sunt altceva decât programul comun de luptă al celor două nucleu unioniste: Comitetul central unionist din Iași și cel din București.

Ajunsă în fața acestor două documente, adesea vizitorii se opresc cercetindu-le cu atenție și punindu-și fireasă întrebare: cum s-a putut ajunge la un asemenea compromis al Unirii celor două țări sub un print străin?

Accastă de fapt este una dintre mariile probleme care a agitat atât viața politică a Tărilor Române cît și relațiile diplomatice internaționale, la mijlocul secolului al XIX-lea.

După restabilirea domniilor pămîntene, în urma răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1821), despre care N. Bălcescu avea să spună că „*de desfășurarea nației; d-atacii începu a se forma partida națională*”, lupta pentru Unirea Tărilor Române devine treptat expresia unei puternice și generale mișcări de masă în Moldova, Tara Românească și Transilvania, iar formarea unui stat național sub un domn pămîntean apare încă de la început în mișcarea unionistă ca un principiu călăuzitor.

In perioada premergătoare revoluției de la 1848, problema principelui băstinaș era văzută ca o cale posibilă de unificare a teritoriului românesc: „*Trebue umbra unui tron de voievod pentru a reuni pe români din toate țările*”, proclama Ion Cîmpineanu, conducătorul mișcării de la 1837–1840, iar Felix Colson, diplomat, ce